

معیارهای طراحی و برنامه‌ریزی در معماری شهرهای جدید و تأثیر آن در ماندگاری و دلبستگی ساکنین (مورد مطالعه: شهر جدید گلپه‌هار)

چکیده

نوشتار حاضر در پی آن است تا از طریق ارتقای دلبستگی افراد به محل زندگی‌شان زمینه ماندگاری آن‌ها را در شهرهای جدید فراهم نماید. لذا به تبیین رابطه میان معیارهای کالبدی در مجتمع‌های مسکونی و حس دلبستگی به مکان در شهرهای جدید می‌پردازد. پژوهش پیش‌رو، پژوهشی بنیادی-کاربردی است و در بخش نظری متکی به مطالعات کتابخانه‌ای و راهبرد تحقیق کیفی و در بخش عملی از راهبرد تحقیق همبستگی و گونه رابطه‌ای آن استفاده کرده است، جهت گردآوری اطلاعات نیز از روش میدانی و پرسش‌نامه در شهر جدید گلپه‌هار کمک گرفته است. همچنین از آزمون همبستگی پیرسون و مدل رگرسیون خطی برای تعیین ماهیت رابطه میان انگاره دلبستگی به مکان و معیارهای کالبدی واحدهای مسکونی واقع در مجتمع‌های مسکونی و همچنین رتبه‌بندی آن‌ها در نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. از نقطه‌نظر ساکنان ۸ معیار کلیدی مرتبط با حوزه واحدهای مسکونی در زمینه شکل‌گیری و ارتقای دلبستگی به مکان در مجتمع‌های مسکونی دارای اهمیت است. نتایج پژوهش ضمن تأیید همبستگی معنادار این عوامل کالبدی با انگاره دلبستگی به مکان، غنای بصری (زیبایی) را از منظر ساکنین به‌عنوان اثرگذارترین عامل کالبدی در القای حس دلبستگی به محل سکونتشان نشان داد و بر لزوم توجه به نیازهای والای انسانی (نیاز به زیبایی) تأکید کرد. همچنین مشخص شد در مواردی که افراد عوامل کالبدی واحد سکونتی خود را مناسب نیافته‌اند، تمایل بیشتری به ترک محل زندگی‌شان از خود بروز داده‌اند، که نشان دهنده آن است که از طریق ارتقای معیارهای کالبدی مرتبط با واحد سکونت می‌توان زمینه ماندگاری افراد را در مکان فراهم نمود.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی ماندگاری ساکنین شهرهای جدید از طریق ارتقای دلبستگی به مسکن توسط معیارهای کالبدی معماری.
۲. شناسایی و تبیین معیارهای کالبدی مؤثر بر ارتقای حس دلبستگی ساکنین.

سؤالات پژوهش:

۱. چه رابطه‌ای میان معیارهای کالبدی مسکن و دلبستگی به مکان و ماندگاری ساکنین وجود دارد؟
۲. کدام یک از معیارهای کالبدی مسکن در ارتقای حس دلبستگی به مکان مؤثر است؟

کلیدواژه‌ها: مکان، دلبستگی به مکان، مجتمع مسکونی، شهرهای جدید.

مقدمه

شهرهای جدید که عمدتاً با هدف کاهش بار شهرهای بزرگ در اطراف آن‌ها و جهت اسکان سرریز جمعیت برنامه‌ریزی و طراحی شده‌اند، باوجود فراهم نمودن امکانات زیربنایی، همچنان با مشکل بزرگ عدم تمایل افراد به سکونت و ماندگاری در آن‌ها مواجه هستند. این موضوع به‌خصوص در مورد مجتمع‌های مسکونی که با هدف ارزان‌سازی و ارائه امکانات مطلوب در این نوع شهرها ساخته شده‌اند، قابل‌مشاهده و پیگیری است. دلایل بسیاری برای عدم ماندگاری افراد در این‌گونه مکان‌ها عنوان شده است، اما یکی از مهم‌ترین دلایل عدم ماندگاری افراد در مکان از منظر آنتون و لورنس (۲۰۱۴) فقدان دلبستگی افراد به مکان بیان شده است. لذا این نوشتار در پی آن است تا از طریق ارتقای دلبستگی افراد به محل زندگی‌شان زمینه ماندگاری آن‌ها را در شهرهای جدید فراهم سازد. یکی از راه‌های ارتقای دلبستگی ساکنین شهرهای جدید به محل زندگی‌شان از طریق محل سکونتشان قابل‌پیگیری است؛ با توجه به اینکه نوع مسکن غالب در شهرهای جدید عمدتاً از نوع مجتمع مسکونی است، در این پژوهش معیارهای کالبدی مرتبط با مجتمع‌های مسکونی بررسی شده است.

به دلیل گستردگی معیارهای کالبدی قابل بررسی در یک مجتمع مسکونی این پژوهش صرفاً واحدهای مسکونی را مورد بررسی قرار داده است. (بررسی معیارهای کالبدی مرتبط با مجتمع‌های مسکونی به تفصیل در این پژوهش با عنوان «بومی‌سازی مدل ارتقای دلبستگی به مکان در شهرهای جدید ایران (ویژگی کالبدی مسکن شهرهای جدید گلبهار و بینالود) در سه حوزه واحد مسکونی، فضاهای مشاع باز و فضاهای مشاع بسته انجام شده است). لذا این نوشتار به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که کدام یک از معیارهای کالبدی مرتبط با واحد مسکونی در یک مجتمع مسکونی در ارتقای حس دلبستگی به مکان از منظر ساکنین مؤثر و دارای اهمیت است. همچنین در مرحله دوم به دنبال شناسایی اثرگذارترین این معیارها و رتبه‌بندی آن‌ها است. بدین منظور مجتمع‌های مسکونی شهر جدید گلبهار به عنوان نمونه‌ای از توسعه‌های جدید شهری مورد مطالعه قرار گرفته است. بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این است که تاکنون اثر مستقلى با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است.

چارچوب نظری پژوهش با رویکردی کیفی و با هدف جستجوی مشخصه‌های کالبدی مؤثر در ارتقای دلبستگی افراد به مکان در پژوهش‌های گذشته تدوین شده است. جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، و از طریق پرسش‌نامه صورت گرفته است. از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی و فرمول کوکران و بر مبنای درصد اطمینان ۹۵ و همچنین سطح خطای ۰/۰۵ (دقت موردنظر معادل ۰/۰۵ فاصله نسبت به جامعه)، ۳۷۵ پرسش‌نامه در میان ساکنین مجموعه‌های مسکونی شهر جدید گلبهار به روش نمونه‌گیری احتمالی و در حضور پرسشگر توزیع گردید. سؤالات پرسش‌نامه از نوع سؤالات بسته و منظم و با استفاده از نگرش سنج «پنج قسمتی لیکرت» (بسیار کم، کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد) مطرح شده‌اند. جهت روایی پرسش‌نامه از روش محاسبه ضریب آلفای کرونباخ به عنوان روشی معمول برای پرسش‌نامه‌های چند ارزشی طیف لیکرت استفاده گردید. طبق این روش اگر مقدار این شاخص

برای سؤالات پرسش‌نامه بیشتر از ۰/۷ باشد، پرسش‌نامه از پایایی قابل‌قبولی برخوردار است، که در این پژوهش آلفای کرونباخ ۰/۹۳۲ به‌دست آمده است. جهت روایی و پایایی ابزار این تحقیق از روش دوگانه و موازی استفاده شده است. لذا پرسش‌نامه طراحی شده هم‌زمان در ۸ مجتمع مسکونی مورد استفاده قرار گرفته است تا نتایج حاصل با یکدیگر مقایسه و ضریب همبستگی آن‌ها محاسبه شود. نتایج مشابه و ضریب همبستگی بالا (بیش از ۹۰ درصد)، نشان از روایی و پایایی ابزار این پژوهش دارد. در تحلیل نتایج حاصله از آزمون‌های پارامتری (آزمون همبستگی) استفاده شده است. درواقع همبستگی در این آزمون دو به دو کنترل شده و ماتریس همبستگی تولید شده است. جهت تحلیل اطلاعات به‌دست‌آمده از رگرسیون چند متغیره استفاده گردید و ارتباط میان حس دل‌بستگی با ۱۸ معیار و زیرمعیار سنجش واحدهای مسکونی، بررسی و معیارها با استفاده از نرم‌افزارهای EXEL و SPSS اولویت‌بندی گردید.

نتیجه‌گیری

این مقاله با پژوهش در مفهوم دل‌بستگی به مکان و عوامل اثرگذار در ایجاد و ارتقاء آن، از منظر معیارهای کالبدی، مجتمع‌های مسکونی شهر جدید گلبهار را به‌عنوان نمونه‌ای از توسعه‌های جدید شهری مورد کنکاش قرار داده است. درنهایت هشت معیار کلیدی «عوامل محرک» مربوط به حوزه فرمی، «ابعاد بهینه فضایی»، «شرایط آسایش»، «پاسخدهی محیطی»، «نظم»، «کنترل» مربوط به حوزه کارکردی، «قابلیت خاطره‌سازی مکان» و «هویت» مربوط به حوزه معنایی ارائه شد. طبق نتایج به‌دست آمده بین عوامل کالبدی مورد بررسی این نوشتار و دل‌بستگی به مکان رابطه معناداری وجود دارد. همچنین بیشترین همبستگی معنادار و مثبت، بین معیار غنای بصری (زیبایی) و انگاره دل‌بستگی به مکان در حوزه فضاهای واحدهای مسکونی در مجتمع‌های مسکونی از منظر ساکنین نتیجه گردید. همچنین میزان اثرگذاری این عوامل با انگاره دل‌بستگی به مکان در نمونه‌های مورد مطالعه نیز بررسی شد و مشخص شد که از نظر ساکنان مجتمع‌های مسکونی شهرهای جدید مهم‌ترین معیارهای القا دل‌بستگی به مکان مربوط به واحدهای مسکونی به‌ترتیب شامل غنای بصری، ارتباط با طبیعت، ایمنی و امنیت، کنترل میزان ازدحام جمعیت، تأمین قلمرو شخصی، توجه به ابعاد بهینه فضایی، تأمین نور مناسب مصنوعی، وجود حریمیت، امکان شخصی‌سازی، طراحی مناسب سلسله‌مراتب دسترسی و سازماندهی فضایی، توجه به قابلیت خاطره‌سازی مکان و تطبیق‌پذیری، دریافت نور مناسب طبیعی، کارکردپذیری و انطاف‌پذیری واحد، تأمین هویت مصنوع، آسایش حرارتی و توجه به آلودگی‌های صوتی است. همچنین نتیجه گردید که مطلوبیت طراحی و برنامه‌ریزی عوامل کالبدی واحدهای مسکونی علاوه بر تأثیر مثبت در ارتقای دل‌بستگی ساکنین رابطه مستقیمی با تمایل آن‌ها به ماندگاری در مجتمع مسکونی دارد که خود زمینه‌ساز ماندگاری آن‌ها در شهرهای جدید است.

منابع و مأخذ

ارباب، پارسا؛ عزیزی، محمد مهدی و زبردست، اسفندیار. (۱۳۹۴). «تبیین معیارهای کلیدی فرآیند شکل‌گیری هویت مکان در توسعه شهری جدید (مطالعه موردی: منطقه ۲۲ تهران)»، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۲۰، (۴)، ۵-۲۰.

خطیبی، ساسان؛ زارع، لیلا و کابلی، محمدهادی. (۱۳۹۷). «تأثیر فضای سبز و طراحی منظر بر ارتقای احساس تعلق به مکان در مجتمع‌های مسکونی»، هویت شهر، شماره ۳۵، ۱۹-۲۸.

دانش پایه، نثار؛ حبیب، فرح و طغیانی، شیرین. (۱۳۹۶). «تدوین شاخص‌های کالبدی مؤثر در خلق حس مکان در توسعه جدید شهری»، مدیریت شهری، ش ۲، ۱۱۹-۱۳۰.

ذبیحی، حسین؛ حبیب، فرح و رهبری‌منش، کمال. (۱۳۹۰). «بررسی رابطه بین میزان رضایت از مجتمع‌های مسکونی و تأثیر مجتمع‌های مسکونی بر روابط انسان». هویت شهر، شماره ۸، ۱۱۸-۱۰۳.

موهبتی، نیما؛ طابعی، مهدیه. (۱۳۹۳). «بررسی نقش طراحی معماری در انبوه‌سازی مسکن (نمونه موردی: مقایسه مجموعه مسکونی در ملبورن استرالیا با مجموعه مسکن مهر شهر پردیس تهران)»، مدیریت شهری، شماره ۳۶، ۱۲۴-۱۰۵.

Anton, C., & Lawrence, C. (۲۰۱۴). "Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation", *Journal of Environmental Psychology*, ۴۵۱-۴۶۱.

Bonaiuto, M., Fornara, F., & Bonnes, M. (۲۰۰۲). "Indexes of perceived residential environment quality and neighborhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome", *Landscape and Urban Planning*, ۹۸۸, ۱-۱۲.

Canter, D. (۱۹۷۷). *The Psychology of Place*. London: The Architectural Press Ltd.

Eshelman, P., & Evans, G. (۲۰۰۲). "Home Again: Environmental Predictors of Place Attachment and Self-esteem for New Retirement Community Residents", *Journal of Interior Design*, ۲۸(۱), ۱-۹.

Evans, G., & McCoy, J. (۱۹۹۸). "when building don't work: The role of architecture in human health", *Environmental Psychology*, ۱۸, ۸۵-۹۴.

Hamdy Mahmoud, H.-T. (۲۰۱۷). "Interior Architectural Elements that Affect Human Psychology and Behavior", *The Academic Research Community Publication*, ۱-۱۰.

Hidalgo, M. C., & Hernandez, B. (۲۰۰۱). "Place attachment: Conceptual and empirical questions", *Journal of Environmental Psychology*, ۲۱, ۲۷۳-۲۸۱.

Jiboy, A. (۲۰۱۴). "Significance of house- type as a determinant of residential quality in Osogbo", *Southwest Nigeria. Frontiers of Architectural Research*, ۳, ۲۰-۲۷.

Kamalipour, H., Jeddi Yeganeh, A., & Alalhesabi, M. (۲۰۱۲). "Predictors of Place Attachment in Urban Residential Environments: A Residential Complex Case Study", *Social and Behavioral Sciences*, ۳۵, ۴۵۹-۴۶۷.

Khozaei, F., Ramayah, T., Sanusi Hassan, A., & Surienty, L. (۲۰۱۲). "Sense of attachment to place and fulfilled preferences, the mediating role of housing satisfaction", *Property Management*, ۳۰(۳), pp. ۲۹۲-۳۱۰.

shabak, M., Norouzi, N., Megat Abdullah, A., & Hayat Khan, T. (۲۰۱۵). "Children's sense of attachment to the residential common open space", *Social and Behavioral Science*, ۲۰۱, ۳۹-۴۸.

Stedman, R. (۲۰۰۳). "Is it really just a social construction? The contribution of the physical environment to sense of place", *Society and Natural Resources*, ۱۶, ۶۷۱-۶۸۵.

Yaghmaeian, S., & Habib, F. (۲۰۱۹). "Developing P.P.P Model of Place Attachment for Evaluating Residential Environment (Cases Study: Open Space of Iranzamin and Ekbatan Apartment Buildings)", *International Journal of Architecture and Urban Development*, ۱۷-۲۴.